

Oponentský posudek
disertační práce:

Maja Živko

Morfoložko sintaktička valencija glagola u hrvatskom i češkom jeziku te češko hrvatski valencijski rječnik glagola

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav slavistických a východoevropských studií
2010

Ve své disertační práci se autorka věnuje morfosyntaktické valenci ve dvou slovanských jazycích – češtině a chorvatštině. Práce je rozčleněna do tří částí: 1. základní poznatky o valenci, 2. srovnání morfosyntaktické valence v češtině a chorvatštině, 3. česko-chorvatský valenční slovník.

V první části práce se Maja Živková zabývá různými přístupy ke zkoumání valence a využitím těchto přístupů při zpracování valenčních slovníků. Výklad začíná zásadami L. Tesnière. Velká část výkladu o teorii valence právem patří lingvistice německé – pracím Gerharda Helbiga a Wolfganga Schenkela a dále Ulricha Engela. Je však třeba poznamenat, že valenční slovník německých sloves Helbiga a Schenkela vyšel již v r. 1969, nikoli v roce 1978 – Maja Živko zde pracuje až se čtvrtým vydáním zmíněného slovníku. Jelikož autorka i dále rozvádí vývoj Helbigovy teorie, bylo by možná zajímavé srovnat, došlo-li k nějakému vývoji mezi prvním vydáním slovníku a vydáním, které autorka používala. Pro chorvatštinu (srbochorvatštinu) Maja Živková rozebírá zejména přístup Pavici Mrazović a Zory Vukadinović prezentovaný v jejich práci *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance* a v rámci výkladu odkazuje na studie dalších kroatistů (Krešimira Šojata, Marka Samardžiji a jiných). Jelikož se jedná o práci, která se zabývá českým a chorvatským jazykem, měly by, podle mého názoru, být v této části podrobněji osvětleny také přístupy, které mají dlouholetou tradici v české lingvistice – přístup k valenci v rámci danešovské školy (některé zásady tohoto přístupu jsou aplikovány v autorčině česko-chorvatském valenčním slovníku) a v rámci funkčního generativního popisu. Za pozitivum této části práce považuji zdůraznění přínosu jednotlivých teorií vůči teoriím předchozím, autorka se zde samostatně a srozumitelně vyjadřuje k mnohým zásadním otázkám valenční syntaxe (vztah rekce a valence, rozlišení aktantů a cirkumstantů, vzájemný vztah predikátu a jeho doplnění, obligatornost doplnění, vyjádření některých aktantů pomocí vedlejší věty apod.). Materiálově autorka vychází z Českého národního korpusu, Sloves pro praxi, Chorvatského národního korpusu, Anićova Slovníku chorvatského jazyka.

Do práce by jistě bylo také zajímavé doplnit poznatky o existujících dvoujazyčných valenčních slovnících¹ či o valenčních slovnících jiných slovanských jazyků² - různý způsob zpracování těchto slovníků přináší mnohé cenné podněty pro studium valence. Některé z těchto slovníků Maja Živková uvádí pouze v přehledu literatury na konci práce.

¹ Kromě slovníků uvedených v seznamu literatury srov. také dvojjazyčný slovník: MORCINIEC, N. – CIRKO, L. – ZIOBRO, R.: *Wörterbuch zur Valenz deutscher und polnischer Verben*, Wrocław 1995.

² POLAŃSKI, K.: *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*, Wrocław 1980-1992; POPOVA, M., *Kraták valenten rečnik na glagolite v sávremennija bálgarski knižoven ezik*, Sofija 1987; ŽELE, A.: *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*, Ljubljana 2008, annex v práci: MEŠKANK, T.: *Aussagenstruktur im Sorbischen. Untersuchungen zur Syntax und Satzsemantik*, Hamburg 2009.

Nejcennější část disertační práce Maji Živkové tvoří oddíl druhý - morfosyntaktická analýza valenčního potenciálu v chorvatštině a češtině. Tuto část i sama autorka považuje za hlavní část své práce. Výklad je zde členěn podle vyjádření valenčních doplnění na povrchové rovině – autorka tak rozpracovává postupně vyjádření pomocí prostých pádových tvarů, předložkových skupin, infinitivu, vedlejší věty. Výklad je místy mírně zjednodušený (srov. např. vztah nominativu v chorvatštině a instrumentálu v češtině v rámci jmenného přísudku se sponou, s. 81, nepřesné vymezení vztahu jmenných a složených tvarů adjektiv v češtině, s. 81), pro didaktické účely je však jistě velmi dobře využitelný. Formální výtka patří zpracování předložkových spojení - není zcela systematické. Místy není jasné, který jazyk autorka považuje za výchozí (např. na prvním místě stojí předložky chorvatské, avšak spojení s předložkou PREMA jsou rozpracována podle významu na třech různých místech – s. 128, 135, 172), ani jakým způsobem jsou vlastně jednotlivé předložky řazeny za sebou. Obsahově však daná kapitola přináší velmi cenný materiál.

Druhá část práce bohužel obsahuje z hlediska češtiny některé lapsy. Následující česká slovesa nevyžadují tvar uváděný autorkou (zde v závorce): *minout se*, *hnusit se* (G, s. 88), *vzdálit se*, *odpřísáhnout se* (G, s. 88), *nadít se* (D, s. 93), *omrzet* (D, s. 95 – autorka zřejmě uvažovala o valenci slovesa *omrzet se*), *mluvit* (D + o(L), s. 102), *odbočit* (A, s. 108), *opovrhovat*, *pohrdat* (A, s. 109), *naučit*, *odvyknout*, *odnaučit*, *osvobodit*, *zachránit*, *vyprostit*, *řešit* (G+A, s. 110), *prosit* (A+A, s. 111 – jako příklad českého slovesa vyžadujícího dva bezpředložkové akuzativy by na tomto místě bylo možné uvést sloveso *učit*), *oženit se*, *obklíčit se* (I, s. 117), *považovat* (I, s. 124). U slovesa *litovat* (např. s. 90) je kromě genitivního doplnění možné i akuzativní, ovšem s rozlišením významu. Za negramatické můžeme označit následující příklady: *pokračoval číst* (s. 203, 208, 243), *měli radost jít tam* (s. 205), *vyhýbal se jít do práce*, *netrefil najít východ* (s. 208), *zavázal se, aby přepsal článek* (s. 218). Za chybu z nepozornosti lze označit opakované tvrzení, že předložky *nad*, *pod* se v češtině i chorvatštině pojí s akuzativem a lokálem (s. 125, 166, na s. 144 je správně uváděn akuzativ a instrumentál). Sloveso *kandidovat* je v češtině nezvratné (s. 153), ve spojení *jít pro vodu* nelze použít předložku *po* (s. 165), *karty* je možné *hrát ve dvou*, *ve třech*, *ve čtyřech*, nikoli však *ve dva*, *ve tři*, *ve čtyři*, s. 188). Predikáty *je dobré*, *je hezké* ve spojení *je dobré žít*, *je hezké slyšet písničky* v češtině nemohou vyžadovat dativ (s. 100). Také věta *Zželelo se mi koláč*. (s. 101) se jeví jako agramatická, předpokládám však, že autorka zvolila jen nevhodný překlad chorvatské věty: *Zaželjelo mi se kolača.*, která následuje.

Tyto lapsy však představují pouze zlomek celkového materiálu, který Maja Živková shromáždila.

Poslední část práce tvoří **Česko-chorvatský valenční slovník sloves**. V úvodu ke slovníku postrádám základní údaje o počtu a výběru zpracovávaných sloves – Maja Živko na několika místech píše, že jde o nejfrekventovanější slovesa, neuvádí však, podle jakého zdroje byla tato frekvence určena (ve slovníku např. chybí sloveso *brát*, které je jistě velmi frekventované v obou jazycích). Vysvětleny nejsou také symboly pro různé druhy adverbialního určení. Žádoucí by bylo, aby zde byly uvedeny i další teoreticko-metodologické informace – tj. např. způsob zpracování vidových protějšků, princip rozlišení homonym (srov. stejné grafické označení u zjevných homonym DOVĚST a u významů jednoho slovesa PÍT) apod.

Mou hlavní výhradou k slovníkové části (a obecně již k tématu práce) je snaha o oddělení roviny formální a roviny sémantické a o eliminaci popisu na sémantické rovině. Přístup, v němž autorka při zpracování hesel jako základní kritérium využívá počet valenčních míst, hodnotím jako originální a pro možnou důslednost a přehlednost v krajním případě přijatelný pro valenční slovník jednoho jazyka, u slovníku dvojjazyčného však ztrácí na účelnosti. Různé významy jsou mnohdy vyjádřeny různou formou doplnění, s přístupem

použitým v práci však bohužel diference splývají. Srov. např. v dvojvalenčním rámci slovesa NECHAT (s. 365-366) – autorka uvádí možné doplnění (N), G; (N), A s příklady: *Cikán si už poradil a nechal marného skákání. a Květa mi dala pár drobností, ale peníze a cenné věci po babičce si nechala.* Odhlédneme zde od faktu, že druhý příklad je příkladem rámce s formami doplnění (N), D, A (nikoli uváděným (N), A), a uvedeme jiný příklad *Bratr svou přítelkyni po roce nechal.*, „opustil ji“. Z autorčina popisu není zřejmý významový rozdíl povrchově vyjádřený právě dvěma formami objektového doplnění. Podle mého názoru je takový popis formálního vyjádření pro dvojjazyčnou práci nedostatečný a samoučelný.

Připomínám také, že již v druhé (výkladové) i třetí části práce (s. 203n.) autorka podává výčet sémantických skupin sloves, která taková doplnění vyžadují. Rozlišení tvaru doplnění u slovesa UŽÍVAT na s. 91 autorka provádí pomocí selektivních rysů [abstraktnost / konkrétnost]. To jen potvrzuje fakt, že bez popisu na sémantické rovině se v práci o valenci neobejdeme.

Ekvivalentace je ve slovníku provedena způsobem jedno české sloveso ku jednomu chorvatskému (případně dvěma chorvatským, odpovídají pak ovšem informace o morfosynt. valenci např. u slovesa *mýlit se* i chorvatskému protějšku *plesti se* i *griješiti* uvedeným v jedné tabulce? Tabulka obsahuje příklady jen se slovesem *plesti se*. Není také jasné, jaký je vztah mezi českým slovesem *chovat* a chorvatským slovesem *othranjivati*, jež jsou uvedena ve stejné tabulce. *Othranjivati* je tu ovšem bez příkladu – pro uživatele je tedy tato informace z hlediska morfosyntaktické valence dále nepoužitelná.)

Pokud jednomu českému slovesu v různých významech odpovídá více chorvatských ekvivalentů, vytváří autorka tabulky samostatné (srov. sloveso *postavit se* s chorv. protějšky *stati*, *zauzeti se*, *postaviti se*). Tento postup však není důsledný – např. u slovesa *nést* v rámci jedné tabulky Maja Živko řeší *někdo něco nese* i *něco nenese jak* ve význ. „nevynáší“. Jelikož chorvatské sloveso *nositi* nemá význam odpovídající *něco nenese jak*, je příslušný řádek proškrtnut a autorka se jím dále nezabývá. Na druhou stranu lze najít slovesa, v nichž mají chorvatské protějšky k českým slovesům ještě další významy, které v češtině s daným slovesem nenajdeme, ty pak autorka také rozpracovává (např. u slovesa *postaviti se* – třetího protějšku k českému *postavit se*). Podle mého názoru by vhodnější bylo stanovit jeden jazyk jako základní (zde tedy češtinu, jak to zřejmě i autorka zamýšlela) a doplnit různé ekvivalenty z druhého jazyka (tímto způsobem je zpracován i německo-polský valenční slovník). Pokud by při takovém postupu byly dále do slovníku přidány i české ekvivalenty k dalším významům chorvatských sloves (a takové informace v práci Maji Živkové jsou a považují je za velmi cenné), bylo by vhodné tyto informace výrazněji graficky odlišit a doplnit do slovníku rejstřík zpracovaných sloves. Hesla s více valenčními rámci jsou v některých případech málo přehledná, a pro srovnání a překlad tedy hůře využitelná (srov. zpracování MÍT₁ s třemi valenčními pozicemi nebo MLUVIT₁ se dvěma valenčními pozicemi, kde si ekvivalenty valenčních rámců zřejmě v řádcích neodpovídají – jde pak spíše o popis valence ve dvou jazycích než o dvojjazyčný slovník).

K mým dílčím výhradám patří např. zpracování recipročních sloves (srov. *milovat se* coby samostatné heslo - podle uvedeného příkladu ve významu „jeden druhého“), nedůsledné rozlišení obligatorních, potenciálních a fakultativních doplnění (jako potenciální je ve slovníku důsledně značeno jen doplnění v nominativu, některá doplnění označená jako potenciální v druhé části práce jsou ve slovníku vedena jako obligatorní, srov. *(Jana) čte (pohádku)*, na str. 61 x ČÍST s. 267, *(Jana) vystoupila (z tramvaje)*, na s. 61 x VYSTOUPIT₁ s. 660). Za nevhodné také považují řazení pádových tvarů a druhu adverbiálního určení do jedné roviny, jak autorka ve slovníku činí.

Obecně při provázání všech tří částí práce lze vymezit několik problematických okruhů, úvah k zamyšlení a podnětů k diskusi:

I. vztah obligatorních a potenciálních doplnění, vztah potenciálních a fakultativních doplnění.

Potenciální pozice je v práci charakterizována jako pozice, která: „může, ale nemusí být nutně realizována ve větě, tj. její nepřítomností nevznikne negramatická věta.“ (s. 61), fakultativní pozice pak jako pozice, která: „nemusí být ve větě realizována“ (s. 62) Autorka odkazuje na práce danešovské školy, ovšem bohužel pouze v pojetí pozic fakultativních. Potenciální pozice a jí odpovídající člen věty je podle danešovské školy „existující součástí systému, nezávisle na tom, zda je v konkrétních případech realizován, či nerealizován.“³ Obligatorní a potenciální prvky společně představují členy konstitutivní oproti fakultativním – nekonstitutivním.

a) Za obligatorní považuji v češtině tyto pozice, které autorka označuje jako potenciální: Poslal syna na studii. (s. 212), pronesli nábytek dveřmi, protlačili ovoce skrz síto/sítem (s. 213), omotala šálu okolo krku, nechala dítě v internátě, knihu doma, ponechal továrnu v provozu (s. 214).

U demonstračních příkladů najdeme též dva lapy: *podářilo se mu* (bez uvedení obligatorního doplnění v akuzativu, s. 60), *připadalo to špatně* (bez uvedení obligatorního doplnění v dativu, s. 210).

Za fakultativní považuji v češtině některá doplnění, která autorka označuje jako potenciální: Přišli jednoho dne. (s. 84); Vrátili se, protože neměli dost peněz. Nikam jsme nejeli, protože bylo ošklivé. (s. 222) Z hlediska takového určení doplnění zde nevidím žádný rozdíl oproti příkladu, v němž je doplnění označováno jako fakultativní: *Všemu rozuměl, protože byl chytrý*. (s. 223).

Chápu ovšem, že při zkoumání cizího jazyka je zpracování této problematiky velice náročné.

II. vztah objektu a adverbialního určení

Za diskutabilní považuji zejména pojetí doplnění coby objektu v případech: *ozdobit čím* (s. 112 oproti příslovečnému určení prostředku u *ozdobovat* na s. 118), *rodit, dýchat čím* (s. 116 oproti příslovečnému určení prostředku na s. 118), *hopsat, cupkat, poskakovat čím* (s. 116), *pracovat čím* (s. 116, *hlavou, rukama* s daným slovesem je přítom na str. 118 považováno za adverbiale prostředku), *Odsuzovali ho, že kradl*. (s. 218).

Naopak za objekt (nikoli adverbialní určení) oproti autorce považuji: *shánět se po kom, čem* (s. 162), *šilet po kom, čem* (s. 164), *stýskat se někomu po kom, čem* (s. 164, 239), *prosít přimlouvav se, modlit se, ručit za někoho, něco* (s. 198).

Jako velmi sporné se mi jeví rozlišování objektu a příslovečného určení podle životnosti u téhož slovesa – srov. *bojovat*: objekt – *proti někomu* (s. 174), *o někoho* (s. 238) x příslovečné určení záměru, účelu – *proti něčemu* (s. 174), záměru *o něco* (s. 238).

³ Daneš, F.: Větné členy obligatorní, potenciální a fakultativní. In: *Miscellanea Linguistica*, Ostrava 1971, s. 131-138.

Za adverbialní určení lze také stěží považovat jedno z doplnění u recipročních sloves typu *smíchat jablka s hruškami* (s. 214), *rozejít se, sblížit se s někým* (s. 182). Pokud bychom je už považovali za příslov. určení, není je ovšem možné klasifikovat jako potenciální, jak tomu autorka činí u sloves typu *smíchat*.

V příkladu *Bude správné, jestli přijdeš*, nemůžeme hovořit o příslovečném určení podmínky, jde totiž o vedlejší větu podmínčnou (s. 222). Také předložkové spojení s předložkou *kromě* bych v příkladu: *byli jsme tam všichni kromě tebe* (s. 140) nehodnotila jako příslovečné určení.

Pro doplnění výkladu lze na tomto místě uvést, že předložka *při* může uvádět nejen adverbialní určení, jak píše autorka na str. 179, ale také objekt, např. *stát při někom*.

III. kontrastivní zpracování česko-chorvatské

Zjednodušené je na některých místech i česko-chorvatské srovnání. K slovesu *izgubiti* (s akuzativní tvarem objektového doplnění) lze kromě uvedeného ekvivalentu *pozbyt* najít i stylově neutrální ekvivalent *ztratit*, který vyžaduje akuzativ objektu. Stranou nechávám fakt, že i v češtině lze právě u slovesa *pozbyt* v rámci procesu expanze akuzativu najít příklady s akuzativem. Stavět do protikladu formu objektu je zde tedy poněkud ošidné. (s. 228) Obdobně chorvatská slovesa *psovati, šamarati* atd. mohou mít české ekvivalenty s akuzativním objektem: *fackovat koho, hubovat koho*, a tak zdůraznění odlišného charakteru považují za neopodstatněné. (s. 232).

Stejně tak slovesu *odvracati koga od čega* lze najít české ekvivalenty se stejnou formou objektových doplnění: *odracet koho od čeho, odrazovat koho od čeho*. (s. 233) Informace o rozdílech jsou tedy cenné, vhodné by však bylo upozornit i na tyto shody. Autorka staví do protikladu také předložkové užití ekvivalentů *žádat něco po někom* a *zahtíjevati nešto od nekoga*, v češtině sloveso *žádat* může také vyžadovat doplnění *něco od někoho*. (s. 240).

Mezi diskutabilní body lze zařadit i následující:

1) V některých částech práce se autorka odchyluje od základního úkolu popsat morfosyntaktickou valenci sloves. Bez upozornění tak uvádí příklady s valencí substantiv (s. 137, 236 *mít lásku, odpor k ...*) a adjektiv (s. 137 *být laskavý k někomu*, s. 240 *být drahé pro ...*). Částečně je to zřejmě způsobeno snahou o popis valence predikátů, nikoli sloves, jak by vyplývalo z názvu práce.

Jinde v práci můžeme zase najít příklady s valencí citoslovcí: *šup s tím do kapsy, bác s tím do vody* (s. 184).

2) Maja Živková zavádí pojem adverbialního určení tzv. „vršitelja pasivne radnje“, vyjádřeného instrumentálem (s. 117) nebo předložkovým spojením *od+G* (s. 160). Podle mého názoru je nejvhodnější popisovat morfosyntaktickou valenci bezpříznakového slovesného tvaru. Z hlediska slovesného rodu je takovým tvarem slovesný tvar aktivní, nikoli pasivní.

3) Minusem práce je také fakt, že některá uváděná česká spojení jsou knižní, zastaralá, jiná zcela vyšla z užívání, srov. příklady na s. 99: *Kamarád odešel otcovi* (míněno *k otcí*), *Obrátil se mi* (míněno *ke mně*), s. 100: *jest mi ukončit práci, všem lidem jest umřít, lze nám řešit situaci*, s. 122: *chtěl být už zase brzo zdravým...* Pokud má práce skutečně sloužit také

k překladatelským účelům, jak autorka na několika místech deklaruje, není uvedení takových příkladů bez příslušného upozornění vhodné.

Stranou nechávám některé formální nedostatky v citacích a bibliografických odkazech (s. 27 pozn. 10 - Barić i dr. (2003:222) – v seznamu literatury figuruje coby *Hrvatska gramatika*; Silić – Pranjković (2003:188) – v seznamu literatury je rok vydání 2005, na s. 80 Pranjković, Silić 2007 – v seznamu literatury není) a také řadu drobných pravopisných chyb v českých příkladech. Na druhou stranu velmi oceňuji, že Maja Živková v poznámkách uvádí odkazy na rozsáhlou odbornou literaturu i pro dílčí témata (výuka cizích jazyků, překlad, kontrastivní práce, kontrastivní gramatiky).

Celkově je třeba říci, že práce Maji Živkové je spíše popisná. Originální je zejména v tom, že aplikuje poznatky valenčních teorií na dvojjazyčný materiál. Je evidentní, že autorka věnovala mnoho času sběru a zpracování materiálu. Disertační práce tak zahrnuje mnoho cenných informací, které však podle mého názoru mohly být i lépe využity pro obecnější závěry. Do budoucna by se jistě střední část disertace mohla stát základem pro česko-chorvatskou srovnávací gramatiku. Informace shromážděné ve valenčním slovníku by pak mohly poskytnout mnohé další podněty pro česko-chorvatskou komparaci (např. otázky vidových dvojic, reciprocit apod.).⁴

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na tento typ prací, proto ji doporučuji k obhajobě.

V Praze dne 21. ledna 2011

PhDr. Karolína Skwarska, Ph.D.

⁴ Při vypracování posudku byly využity valenční slovníky českých sloves: Svozilová, N., Prouzová, H., Jirsová, A.: *Slovesa pro praxi*, Praha 1997; *Vallex*: <ufal.mff.cuni.cz/vallex>.